

УДК [904 : 738.6] (477.74)

**ТЕРАКОТИ У КУЛЬТОВІЙ ПРАКТИЦІ ЕЛЛІНІВ НИЖНЬОГО ПОДНІСТРОВ'Я
(VI – I ст. до н. е.)****Катерина Савельєва**

Відділ Криму та Північно-Західного Причорномор'я Інституту археології НАН України

Україна, 65101, м. Одеса, вул. Пушкінська, 37

e-mail: savelievakat6@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1899-3923>

У статті викладені результати дослідження культової практики еллінів Нижнього Подністров'я на підставі вивчення теракот. Наголошується, що для вирішення цього питання є необхідним аналіз археологічного контексту в якому знайдені статуетки. Аналізуються теракоти, що походять з різних археологічних комплексів: громадських культових місць, домашніх святилищ, господарських ям. У результаті проведеного дослідження були виявлені зміни, що відбувалися у культовому житті протягом зазначеного періоду. Встановлено, що важливе місце у пантеоні (від початку колонізації регіону) займали Афродіта та Діоніс. Культ Деметри та Кори-Персефони отримав популярність з середини V ст. до н.е. Аналіз знахідок з житлових будинків Тіри елліністичного часу дозволяє зробити висновок про приватне шанування Афродіти, Діонісу та Кібели.

Ключові слова: Нижнє Подністров'я, елліни, теракота, коропластика, культури

Теракоти як вироби, що пов'язані з сакральним життям населення Нижнього Подністров'я, неодноразово привертала увагу дослідників [8, с. 62, 78, 119-120; 36, с. 76-79; 39, с. 27-38; 37, с. 96-109; 24, с. 62]. У теперішній час накопичений новий матеріал і комплексний аналіз джерел дозволяє скорегувати висновки, що були зроблені у зазначених працях.

Широке поширення теракот на античних пам'ятках свідчить про значне місце, яке ці вироби займали у культурах еллінів. Зазначимо, що відносно питання їхніх функцій і символічного змісту існують різні погляди. У сучасній історіографії домінує точка зору про культове призначення теракот. Основні положення, що дискутуються – це можливість визначення сюжету тих статуєток, персонажі яких представлені без атрибутів та їх роль у різних контекстах (сакральному, поховальному, побутовому) [49, р. 61-77; 47, р. 231-246; 48, р. 421-489].

Очевидно, основним способом використання теракот було принесення жертви божеству у формі вотивного дару. Для здійснення цього обряду, статуєтки разом з іншими приношеннями розміщувалися у спеціально відведеному для культових цілей місці (на вівтарі або вогнищі, у спеціальній загорожі). Коли з часом кількість приношень ставала надмірною, вони переміщувалися у ботроси (фавісси),¹ або зо-

льники. Перед цим речі навмисно пошкоджувались. Таким чином, вироби коропластики можуть бути використані для вивчення окремих аспектів сакрального світу давніх греків, зокрема культової практики.

Підкреслимо, що використання теракот у якості джерела для вивчення релігійних уявлень вимагає значної обережності. Це пов'язано з кількома факторами. По-перше, деякі сюжети отримують у літературі різні інтерпретації. Особливо це стосується тих персонажів, що представлені без атрибутів. На основі цих визначень (можливо помилкових) здійснюється реконструкція релігійних уявлень мешканців того чи іншого міста або поселення. Тому для більш об'єктивної характеристики культів важливим є комплексне використання усіх доступних джерел (у першу чергу даних епіграфіки та нумізматики). По-друге, як показують матеріали досліджень святилищ Північного Причорномор'я, одні й ті ж самі типи теракот нерідко використовувалися у культурах різних божеств. Тому, для визначення приналежності статуєтки до певного культу, принциповим є вивчення археологічного контексту, адже для характеристики релігійного життя важливіше визначити, до якого божества принесені у дар статуєтки, а не кого вони зображують. Аналіз всіх матеріалів з того чи іншого культового комплексу дозволяє визна-

¹ У літературі зустрічаються різні розуміння цих термінів. Ми використовуємо їх у такому значенні: *ботрос* (з грецької βόθρος – яма) – яма для захоронення ритуального інвентарю та вотивів, що вийшли з ужитку; *фавісса* (з лат. – favissae) – підземне сховище для

культового інвентарю (резервуари, або підвали поблизу святилищ, що втратили своє первинне призначення, природні ущелини).

чити його приналежність певному божеству

Очевидно, що в античних центрах Нижнього Подністров'я, так само як і в інших регіонах античного світу, існували храми й інші культові споруди. На сьогодні залишки таких споруд не виявлені, за винятком кількох об'єктів, які з долею припущення вважаються культовими [38, с. 96]. Існують непрямі відомості про існування у Ніконії в V ст. до н. е. храму Зевса [41, с. 44-47]. Під час розкопок Тіри також був знайдений матеріал, який може свідчити про існування храмів в елліністичний час [35, с. 15]. Більша частина теракот колекції походить з культурних шарів. Водночас виділяється низка археологічних комплексів, в яких представлені матеріали, що пов'язані з сакральним життям еллінів, у тому числі і виробі коропластики.

Громадські культові місця. З відправленням громадських культів пов'язаний ряд комплексів, серед яких фавісса, есхари та ботроси.

Об'єкт виявлений 1962 р. у Ніконії є свідченням традиції зберігання «священного сміття». Йдеться про напівземляночне приміщення, заповнення якого утворилося у результаті одночасної засипки й яке за визначенням Н.М. Секерської являє собою фавіссу [40, с. 123-135]. Значна частина знахідок з приміщення має відношення до культу. Серед них теракоти, червонофігурні кратери, мармурова чаша й інші. Основна маса матеріалів датується другою половиною V ст. до н. е. Приміщення втратило своє первинне призначення у IV ст. до н. е. та було використане для викидання речей з будови, що згоріла під час пожежі.

З фавісси походять три теракоти. Дві з них представляють фрагменти зображення богині, що сидить на троні (голова у високому уборі та частина торсу) (Рис. 1, 1-3). Подібні теракоти мають численні аналогії серед матеріалів пам'яток Північного Причорномор'я. Їх часто пов'язують з культом Деметри, аргументуючи тим, що значна кількість статуеток виявлена у святилищах богині та в похованнях [9, с. 29; 29, с. 34]. Однак, ці виробы також часто зустрічаються у комплексах, пов'язаних з кльцтми інших божеств. Наприклад, статуетки того самого типу знайдені *in situ* у храмах Афродіти в Мілеті та на Березані [50, с. 43; 21, с. 160-161].

Третьою теракотою є верхня частина фігурки Афродіти з голубом. Н.М. Секерська на підставі матеріалів з комплексу висловила припущення, що у Ніконії існував синкретичний культ Деметри, Афродіти та Кори [40, с. 107]. Однак, з огляду на популярність у метрополії культу Афродіти та знахідки аналогічного ін-

вентарю в її святилищах, всі статуетки, які були знайдені у фавіссі могли бути принесені у дар саме цій богині [34, с. 41].

Значний інтерес для нашого дослідження представляє комплекс ям, який був відкритий на поселенні Надлиманське III у 1979-1984 рр. [24, с. 17-18]. На зв'язок з культовою практикою вказують сліди горіння у деяких ямах і речі, що відносяться до сакральної сфери у заповненні. Ці ознаки дозволяють визначити їх як жертівники, що призначені для спалення – есхари. Поруч з ямами виявлені залишки зольника. Відзначимо, що раніше на поселенні було зафіксовано вісім зольників діаметром до 20 м, які містили скупчення фрагментів кераміки, обмазки і кісток тварин [17, с. 5; 26, с. 557]. Хронологічні рамки існування комплексу – кінець VI – перша третина V ст. до н. е.

Під час дослідження ям було знайдено п'ять теракот. В ямі № 80 виявлено статуетку сілена, верхню частину статуетки дівчини, що стоїть і статуетку голуба (ще один голуб був знайдений в ямі № 86) (Рис. 1, 4-8).

Що стосується інтерпретації теракоти із зображенням молодої богині (Рис. 1, 5), можна запропонувати кілька варіантів. Статуетки дівчат, що стоять у традиційній позі – права рука притиснута до грудей, ліва опущена вздовж тіла – часто визначають як зображення Кори-Персефони [29, с. 37]. Нерідко зображення доповнювались певними маркерами – атрибутами, у залежності від яких змінюється трактування. Наприклад, богиня з голубом у руках вважається зображенням Афродіти, з оленем – Артеміди. У даному випадку, фрагмент статуетки (збереглася лише верхня частина – голова та праве плече) не дозволяє визначити чи був в її руці який-небудь предмет. Крім того, статуетки дівчат без жодних атрибутів присвячувалися до храмів різних богинь. На нашу думку, голуб з тієї самої ями (Рис. 1, 7) вказує на зв'язок статуетки з культом Афродіти.

В ямі № 103 знайдено статуетку оголеного хлопчика, що сидить (Рис. 1, 6). Трактування теракот цього типу також викликає дискусії. Зокрема, їх пов'язують з хтонічним культом кабірів – демонічних істот малоазійського походження, які мали численні функції. Аргументом на користь цього служить велика кількість знахідок подібних статуеток у святилищах кабірів [9, с. 38]. А.О. Передольська інтерпретувала статуетку хлопчика з Березані як зображення молодшого кабіра Паїса, на підставі конусоподібної шапки на його голові [27, с. 27].

А.С. Русяєва висловила припущення, що хлопчик, який сидить на землі або свині, – це син Деметри Плутос, а у шапці зображували синкретичне божество Кабіра-Плутоса [29, с. 106]. Пізніше, на підставі нових даних з розкопок святилища Афродіти у Мілеті, дослідниця пов'язала їх з культом цієї богині [32, с. 297]. Також існує точка зору, що статуетки зображували звичайних дітей і присвячувалися батьками у храми різних богів – їх покровителів, найчастіше Деметри [4, с. 26; 44, с. 129].

Статуетка хлопчика з Надлиманського III була розташована на дні неглибокої ями. Окрім неї на дні виявлено кілька крупних каменів. У заповненні знайдено незначну кількість кераміки. Очевидно, розміщення цієї теракоти в ямі мало символічний зміст і служило вотивним приношенням хтонічним богам.

Про зв'язок комплексу з культовою практикою свідчать інші знахідки, серед яких виділимо наступні:

1) Глиняні хлібці й оброблені стінки керамічного посуду. Вироби зі стінок посуду у вигляді кружків викликають різне тлумачення (пробки, жетони для гри). Знахідки у святилищах свідчать про їх культове застосування [10, с. 160]. Ймовірно, такі вироби використовувалися як заміна приношень хліба або монет [13, с. 59]. Кружки виявлені у всіх святилищах західного теменосу Ольвії, деякі з них мають графіті [33, с. 131-135]. У великій кількості такі вироби знайдені у Бейкушському святилищі Ахілла [1, с. 38].

2) Наконечники стріл. Звичай вотивного приношення зброї у святилища добре відомий у грецькому світі. Подібні знахідки фіксуються, зокрема, в архаїчному святилищі Афродіти в Істрії [46, с. 29], у святилищі Афродіти у Кепках [42, с. 108-109], на західному теменосі Ольвії [20, с. 210], у Буйкушському святилищі Ахілла [1, с. 38].

3) Череп коня та панцир черепахи. Обидві тварини пов'язані з культом родючості [24, с. 62]. Подібні знахідки були зроблені у культовому приміщенні та в зольнику Ольвії [10, с. 127, 129].

4) До категорії вотивів можуть бути зараховані грузила та пряслиця, що представлені тут у великій кількості. Знаряддя прядіння та ткацтва часто зустрічаються серед знахідок на зольниках [3, с. 93; 2, с. 80-82; 22, с. 204; 19, с. 80-85]. Н.В. Молева пов'язує ці знаряддя з культом Афродіти [19, с. 84]. Пірамідальні грузила виявлені у святилищах богині в Німфеї й у Кепках [45, с. 26; 42, с. 106]. Відомі посвяти Афродіті на грузилах Херсонеса [43, с. 148].

Автор розкопок С.Б. Охотніков відзначив культовий характер деяких ям [23, с. 130; 24, с. 60-61; 25, с. 137]. Однак питання про призначення комплексу в цілому не ставилося. З нашої точки зору, аналогії з низкою пам'яток дозволяють розглядати описані об'єкти як громадські жертovníки. Вони використовувалися як для проведення обрядів, так і для зберігання культового інвентарю, що вийшов з ужитку. Над цими жертovníками сформувалися зольники, які не досягли значних розмірів, оскільки існували нетривалий час – близько 30-50 років.

У Північному Причорномор'ї відомо кілька, у різній ступені схожих, об'єктів. Серед них – Кітейській зольник [18, с. 252], ями та зольні насипі архаїчного часу в Борисфені [30, с. 55]. До пізньоархаїчного часу відносяться також декілька культових об'єктів хори Ольвії – жертovníки на поселеннях Куцуруб I [14, с. 37-40], Глибока пристань [2, с. 80-82], Бейкушське святилище [1, с. 36].

Графіті, що знайдені у Надлиманському III, не дають достатніх даних для прив'язування комплексу до культу конкретного грецького божества, проте значна частина матеріалів, що в них знайдена, є свідченням шанування Афродіти.

Домашні святилища. Водночас з громадськими культами характерним елементом повсякденного життя було проведення обрядів у власному будинку. Місце відправлення сімейних культів визначають за наявністю виділеного особливим чином простору та вівтаря [15, с. 483; 11, с. 183]. Функції вівтаря могло виконувати і домашнє вогнище [31, с. 43].

Залишки такого святилища були зафіксовані у напівземлянці № 26 кінця V – першої половини IV ст. до н.е., яка була досліджена на поселенні Овідіополь-II у 1982 р. [6, с. 47-49; 16, с. 90]. Напівземлянка представляла собою приміщення прямокутної форми з пічню та двома вогнищами. Біля печі була виявлена горловина гераклейської амфори вкопаної у материкову глину. Вона, очевидно, служила примітивним вівтарем для узливань. Поблизу вогнища була розташована невелика загородка, споруджена з трьох вапнякових плит, поставлених орфостатно. У середині загородки була виявлена статуетка богині, що сидить на троні (Рис. 1, 9), ліпні посудини та фрагмент ліпної чаші на високій ніжці. Остання могла виконувати функцію світильника або курильниці. Традиція використання таких чаш, як атрибуту церемоній у культурах хтонічних божеств, простежується з періоду архаїки до перших

століть нової ери [7, с. 124; 5, с. 120; 28, с. 109; 15, с. 125].

Наявність комплексу печі та вогнищ свідчить про господарське призначення приміщення, можливо воно використовувалося для сушіння зерна. Водночас тут присутнє відокремлене огорожено місце для поклоніння божеству, всередині якого розміщувалися приношення та вівтар для узливань (горловина амфори). При проведенні церемоній застосовувалася ліпна курильниця та статуетка богині. З долею припущення у даному випадку, теракоти можна пов'язати з культом Деметри. Не виключено, що у Північному Причорномор'ї існувала традиція використання чаш на ніжці у культурі богині.

У Ніконії і Тірі був досліджений ряд житлових і господарських приміщень V-II ст. до н.е., у заповненні яких зафіксовані знахідки теракот. Культурні речі з того чи іншого приміщення дозволяють отримати загальне уявлення про культове життя мешканців будинку [12, с. 252-253].

У деяких випадках в оселях Тіри фіксуються залишки домашніх святилищ у вигляді ніш і відокремленого загородками простору [36, с. 27; 35, с. 15]. Серед теракот що знайдені у цих комплексах, переважають зображення звичайних жінок, Афродіти, Кібели та Діоніса.

Ще одна категорія об'єктів із знахідками теракот, яка заслуговує на увагу – господарські (сміттєві) ями. На пам'ятниках Нижнього Подністров'я досліджено близько півтора десятка ям, в заповненні яких, поряд з побутовими речами, виявлено теракоти. Вони представлені такими типами: богиня, що сидить (2 випадки), протоми (3 випадки), сілен, півень, «лялька», Баубо (2 випадки), крилатий юнак (2 випадки), діти (2 випадки). Іноді статуетки представлені у певному сполученні. Зокрема, в ямі № 404 з Ніконія (IV ст. до н.е.) виявлені фрагменти протоми богині та «ляльки» (Рис. 1, 10-11). Більшість з вказаних теракот відносяться до періоду пізньої архаїки – класики, чотири останні – до періоду раннього еллінізму. В елліністичній Тірі такі комплекси невідомі. Існує обґрунтована точка зору, згідно з якою, подібні ями слід вважати культовими, тобто такими, які використовувалися для зберігання культових речей, що прийшли до непридатності та золи від сімейних жертвоприношень [12, с. 252]. Таким чином, ці знахідки також можуть свідчити про проведення певних ритуалів у домашніх святилищах.

Проведений нами аналіз теракот у контексті археологічних комплексів дає можли-

вість прослідкувати зміни, що відбувались у релігійних уявленнях еллінів Нижнього Подністров'я. Так, на ранньому етапі за свідченням матеріалів Ніконія та поселення Надлиманське III важливе місце у культовому житті займала Афродіта. Ці данні співвідносяться з відомостями, що були отримані при дослідженні теменосів і святилищ Афродіти у Мілеті, Істрії, Ольвії й у Борисфені, та даних з розкопок інших мілетських колоній.

Так само, з пізньоархаїчного часу простежується шанування Діоніса. В елліністичний час його культ відобразився у матеріалах домашніх святилищ Тіри. У деяких випадках відзначається спільне шанування Діоніса й Афродіти, яке можна пояснити тим, що обидва божества наділені хтонічною суттю.

Культ інших хтонічних богинь Деметри та Кори-Персефони, ймовірно отримав популярність з середини V ст. до н.е. під впливом Аттики. У цьому відношенні інтерес викликає знахідка статуетки богині, що сидить на троні у комплексі домашнього святилища на поселенні Овідіополь II.

Судячи зі значної кількості знахідок теракот, популярністю у Тірі користувалася також Кібела. Ця богиня мала широкі функції, у тому числі й функції захисниці та покровительки міста. Можливо, саме завдяки цьому вона стала найбільш популярною у III-II ст. до н.е., коли у Нижньому Подністров'ї склалися погрозливі етнополітичні умови.

Крім того, аналіз сюжетів показав, що не всі божества, культу яких зафіксовані у Тірі та Ніконії, відобразились у теракотах. Деякі з божеств, популярність яких безумовно підтверджується нумізматичними й епіграфічними даними (Зевс, Аполлон, Афіна, Артеміда) майже не знайшли відображення у коропластиці. Винятком є кілька поодиноких виробів. Цей факт відображає специфічну рису коропластики – пріоритетними на всіх етапах (а особливо на ранніх) були зображення хтонічних божеств.

Аналіз знахідок теракот у різних контекстах показує значну роль, яку вони відігравали у домашньому культі. Відкриття у регіоні нових культових комплексів очевидно значно змінить уявлення про використання теракот еллінами у Нижньому Подністров'ї.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Буйских С.Б. Исследование святилища Ахилла на Бейкушском мысу (Предварительные итоги) // Херсонесский сборник. 2001. № 11. С. 34-41.
2. Буйских С.Б. Эсхары Глубокой Пристані // Древнее Причерноморье. Краткие сообщения одесского археологического общества. Одесса, 1993. С. 80-82.

3. Гайдукевич В.Ф. Античные города Боспора. Мирмекий. Ленинград: Наука, 1987. 179 с.
4. Денисова В.И. Королпастика Боспора (по материалам Тиритаки, Мирмекия, Илурата и сельской усадьбы). Ленинград: Наука, 1981. 171 с.
5. Диамант Э.И. Протома Коры-Персефоны из Лузановского поселения // Исследования по античной археологии юго-запада Украинской ССР. Киев: Наукова думка, 1980. С. 117-122.
6. Загинало А.Г. Охранные раскопки поселения Овидиополь-II // Памятники древней истории Северо-Западного Причерноморья. Киев: Наукова думка, 1985. С. 45-50.
7. Зайцева К.И. Лепные чаши на ножках I в. до н.э. – IV в. н.э. из Северного Причерноморья // Археологический сборник. 2001. № 35. С. 112-125.
8. Карышковский П.О., Клейман И.Б. Древний город Тира. Киев: Наукова думка, 1985. 158 с.
9. Кобылина М.М. Терракотовые статуэтки Пантикапея и Фанагории. Москва: Изд-во АН СССР, 1961. 181 с.
10. Козуб Ю.И. Древнейшее святилище Ольвии // Ольвия. Киев: Наукова думка, 1975. С. 139-163.
11. Крапивина В.В. Домашние святилища античных памятников Северного Причерноморья // Боспорские исследования. 2012. XXVI. С. 182-216.
12. Крыжицкий С.Д., Лейпунская Н.А. Об интерпритации культурных напластований в жилых домах (на примере жилых кварталов эллинистического времени в Ольвии // Боспор Киммерийский и варварский мир в период античности и средневековья. Актуальные проблемы. Керчь, 2009. С. 249-253.
13. Леви Е.А. Ольвийская агора // Ольвия и Нижнее Побужье в античную эпоху. Материалы и исследования по археологии СССР. № 50. 1956. С. 35-118.
14. Марченко К.К., Доманский Я.В. Культовый зольник на поселении Куцуруб I // Краткие сообщения Института археологии. 1983. Вып. 174. С. 37-40.
15. Масленников А.А. Сельские святилища европейского Боспора. Тула: Гриф и Киев, 2007. 564 с.
16. Мельникова Е.С. К вопросу о домашних святилищах на античных памятниках Северо-Западного Причерноморья (по материалам находок терракот) // Наукові праці: Науково-методичний журнал. Т. 96. Вип. 83. Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. С. 89-93.
17. Мелюкова А.И. Поселение Надлиманское III на берегу Днестровского лимана // Исследования по античной археологии Юго-Запада Украинской ССР. Киев: Наукова думка, 1980. С. 5-23.
18. Молев Е.А., Молева Н.В. Терракотовые статуэтки из Китейского святилища // Боспорские исследования. 2003. Вып. III. С. 252-263.
19. Молева Н.В. Орудия ткачества, прядения и шитья как вотивные подношения в Китейском святилище // Из истории античного общества. Вып. 9-10. Нижний Новгород: Изд-во Нижегородского государственного университета, 2007. С. 80-85.
20. Назаров В.В. Оружие // Древнейший теменос Ольвии Понтийской. Материалы по археологии, истории и этнографии Таврии. Supplementum. Вып. 2. Симферополь, 2006. С. 208-210.
21. Назаров В.В. Святилище Афродиты в Борисфене // Вестник древней истории. 2001. № 1. С. 154-165.
22. Носова Л.В. Греческие культы на западной окраине ольвийского полиса // Боспорский феномен. Проблемы соотношения письменных и археологических источников. Санкт-Петербург, 2005. С. 201-206.
23. Охотников С.Б. Археологический комплекс из поселения Надлиманское III в Нижнем Поднестровье // Археологические памятники Северо-Западного Причерноморья. Киев: Наукова думка, 1982. С. 123-131.
24. Охотников С.Б. Нижнее Поднестровье в VI-V вв. до н.э. Киев: Наукова думка, 1990. 85 с.
25. Охотников С.Б. Поселение эпохи греческой колонизации в Нижнем Поднестровье // Чобручский археологический комплекс и древние культуры Поднестровья. Тирасполь, 2000. С. 135-143.
26. Охотников С.Б. Поселения Нижнего Поднестровья (VI-III вв. до н.э.) // Древние культуры Северо-Западного Причерноморья. Одесса: СМІЛ, 2013. С. 554-570.
27. Передольская А.А. Следы культа кабиров на Березани // Сообщения Государственного Эрмитажа. Вып. XIX. 1960. С. 23-27.
28. Рубан В.В. Раннеэллинистические фимиатеры из Нижнего Побужья // Новые археологические исследования на Одесчине. Киев: Наукова думка, 1984. С. 108-111.
29. Русяева А.С. Античные терракоты Северо-Западного Причерноморья. Киев: Наукова думка, 1982. 155 с.
30. Русяева А.С. Давньоогрецькі примітивні зольні вівтарі Північного Причорномор'я // Археологія. 2005. № 4. С. 53-63.
31. Русяева А.С. Домашні святилища і культи в античних містах Північного Причорномор'я VI-II ст. до н.е. // Археологія. 2001. № 2. С. 41-51.
32. Русяева А.С. Религия понтийских эллинов в античную эпоху. Киев: «Стилос», 2005. 558 с.
33. Русяева А.С. Эпиграфические памятники // Древнейший теменос Ольвии Понтийской. Материалы по археологии, истории и этнографии Таврии. Supplementum. Вып. 2. Симферополь, 2006. С. 117-136.
34. Савельева Е.С. Культ Афродиты в Никонии // Античный Никоний и мир племен Северо-Западного Причерноморья. Измаил, 2018. С. 40-47.
35. Самойлова Т.Л. К вопросу о культовых сооружениях Тиры // Боспорский феномен. Погребальные памятники и святилища. Санкт-Петербург, 2002. С. 14-18.
36. Самойлова Т.Л. Тира в VI-I вв. до н.э. Киев: Наукова думка, 1988. 121 с.
37. Секерская Н.М. Античный Никоний и его округа в VI-IV вв. до н.э. Киев: Наукова думка, 1989. 127 с.
38. Секерская Н.М. Культовые сооружения Никония // Материалы по археологии Северного Причерноморья. Одесса, 2015. С. 91-99.
39. Секерская Н.М. О культах в Никонии // Новые исследования по археологии Северного Причерноморья. Киев: Наукова думка, 1987. С. 27-38.
40. Секерская Н.М. Помещение с культовыми предметами из Никония // Материалы по археологии Северного Причерноморья. Киев, 1983. С. 123-135.
41. Секерская Н.М., Секерский П.М. Граффити с посвящением Зевсу из Никония // Никоний и античный мир Северного Причерноморья. Одесса, 1996. С. 44-46.
42. Сокольский Н.И. Святилище Афродиты в Кепях // Советская археология. 1964. № 4. С. 101-118.
43. Соломоник Э.И. Херсонесские глиняные грузила с надписями // Северо-Западный Крым в античную эпоху. Киев: Наукова думка, 1994. С. 138-158.
44. Ходза Е.Н. Терракотовые статуэтки мальчиков из собрания Эрмитажа // ΣΥΣΤΙΓΙΑ. Сборник статей памяти Ю.В. Андреева. Санкт-Петербург, 2000. С. 125-131.
45. Худяк М.М. Из истории Нимфея VI-III вв. до н.э. Ленинград: Изд-во Гос. Эрмитажа, 1962. 64 с.
46. Alexandrescu Vianu M. Considérations sur le culte d Aphrodite a Histria // Il mar Nero. VIII. 2010-2011. P. 23-38.
47. Huyscom-Haxhi S., Muller A. Déesses et/ou mortelles dans la plastique de terre cuite. Réponses actuelles à une question ancienne // Pallas revue d'études antiques. Chronique d'iconographie antique. 75. Toulouse, 2007. P. 231-246.
48. Huyscom-Haxhi S., Muller A. Figurines en contexte, de l'identification à la fonction: vers une archéologie de la religion // Figurines grecques en contexte. Présence muette dans le sanctuaire, la tombe et la maison. Lille, 2015. P. 421-489.
49. Muller A. Mythes et rites éleusiens et pratiques votives // Mythes et Sociétés en Méditerranée orientale. Entre le sacré et le profane. Lille. 2005. P. 61-77.
50. Panteleon J.A., Senff R. Die Grabung im Aphroditeheiligtum auf dem Zeytintepe bei Milet in den Jahren 2003-2005 // Archäologischer Anzeiger. 2008. 2. S. 33-46.

Savelieva Kateryna

Terracottas in The Religious Practice of the Hellenes of the Lower Dniester Region (VI – I centuries B.C.)

Terracottas are one of the important information categories of findings connected with religious life of the Lower Dniester region population. The main function they performed was voluntary. These items are a valuable source for studying the cults of the gods, which they were dedicated to. The terracottas from the collection were studied in the context of the complexes in which they were found. Three groups of archaeological objects with terracottas found in them can be distinguished in the region: 1) public places of worship (favissae, escharae, botroses); 2) dwelling and utility premises; 3) dustholes.

The objects, related with the performance of public cults include the premise from Nikonion, which was used for no longer in use sacred utensils from the sanctuary (favissa). Three terracottas were taken from this complex: the upper part of the figurine of Aphrodite standing with a pigeon pressed to the breast and two fragments of the statuettes of the goddesses sitting on the throne. All three statuettes could have been gifted to Aphrodite.

The complex of religious pits was explored at the site of the settlement Nadlymanske III (end of VI – the first third of V century B.C.). In some of these pits, the traces of long time burning have been found, which, combined with a set of findings, allow to identify them as escharae. In the filling of the pits the findings are made that relate to the sacral sphere. Among the terracottas are a statue of silen, a standing goddess, a sitting boy, and two pigeons. The findings do not provide enough data to attribute the complex to the cult of a certain Greek god, however, a significant part of the materials indicates the worship of Aphrodite.

The second category of objects – residential and utility premises (home sanctuaries). The remains of such sanctuary were found in the semi-dugout dated the end of V – the first half of IV century B.C. at the site of Ovidiopol-II settlement. Near the fire there was a small enclosure built of three limestone slabs. Inside the enclosure a statue of a goddess sitting on the throne and a fragment of a moulded cup-censer on a high stem were found. Probably, this terracotta could be linked with the cult of Demeter.

In some cases in the dwellings of Thira settlement, the remains of home sanctuaries in the form of enclosures and niches were found. Analysis of the findings from these houses makes it possible to make a conclusion about the private worship of Aphrodite, Dionysus, and Cybele.

The third category of objects with the terracottas findings – special dustholes used to store the sacred items that become worthless and ash after family sacrificial offerings.

In general, the analysis of terracottas in the archaeological context made it possible to make a series of observations on changes that took place in cult life during the mentioned period.

Keywords: Lower Dniester region, Hellenes, terracotta, coroplastics, cults

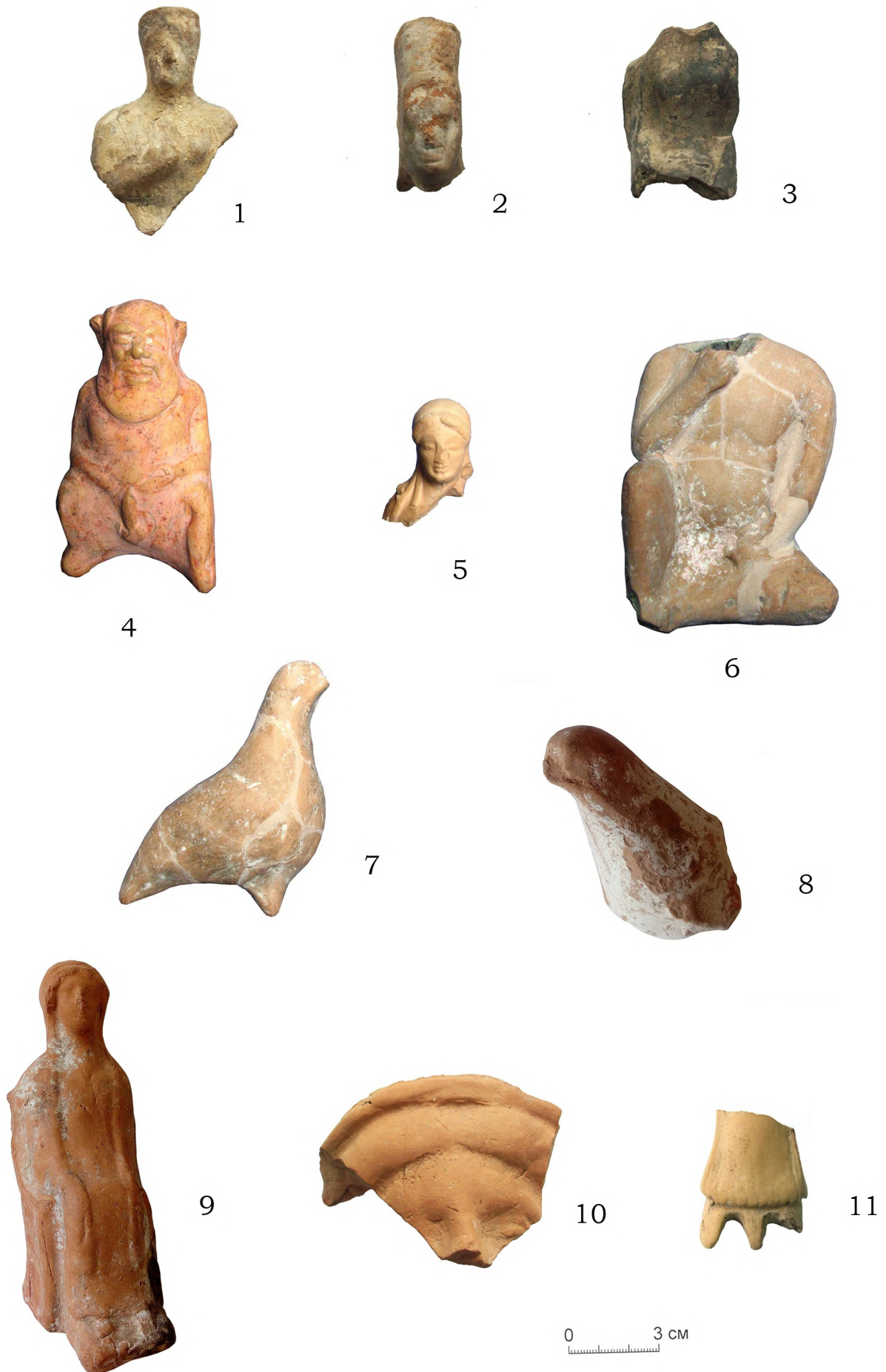

Рис. 1: 1-3 – теракоти з фавіси Ніконія; 4-8 теракоти з комплексу ям поселення Надлиманське III, 9 – статуетка богині, що сидить (поселення Овідіополь II), 10-11 – фрагменти протоми богині та «ляльки» (Ніконій, яма № 404).